

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3949>

DEYİMLERDE YER ALAN 'SU' KAVRAMININ ÇAĞRIŞIM YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ AN INVESTIGATION OF THE 'WATER' CONCEPT IN THE IDIOMS BY THE CALLING METHOD

Melike SOMUNCU*

Öz

Dil kültüre yansır ve kültüre yön verir. Kültür de dilden beslenerek dille yoğrulur. Dil ile kültür arasında bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşimin ürünleri olan deyimler de daha çok sözlü kültürün taşıyıcıları olarak varlığını sürdürmektedirler. Bireyin anlama ve anlatma kabiliyetine katkı sağlayan deyimler, toplum tarafından kabul görmüş, daha çok gerçek anlamları dışında kullanılarak anlatıma canlılık katan kalıplaşmış, kısa ve özlü dil birlikleridir. Türkoloji'de deyimler hem tanım hem de kavram açısından birçok kez çalışmalara konu olmuştur. Bu makalede deyimlerin Türkoloji sahasında nasıl tanımlanıp anlamlandırıldığı konusuna değinildikten sonra deyimlerdeki örtük anlamı gün yüzüne çıkarmaya yardımcı olan çağrıışım yöntemi ve bu yöntemin ilkelerinden bahsedilmektedir. Daha sonra 'su' kavramının geçtiği deyimlerin bazılarının ele alındığı bu çalışmada, deyimler çağrıışım yönteminin esas üç unsuru olan benzerlik, yakınlık ve karşıtlık ilkelerine göre incelenmektedir. Böylece deyimlerde yer alan 'su' kavramının çağrıışım yönteminin hangi ilkesine göre oluştuğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Çağrıışım, metindeki esas anlamı veya ifade edilmesi istenen gerçek düzlemi aktarmada önemli bir yöntemdir. Deyimlerde de az dil birliği ile çok katmanlı bir anlam sunulmaya çalışıldığı için kişi daha önce edindiği tecrübeler aracılığıyla esas mesajı algılayabilmektedir. Bu mesajın algılanmasında bu yöntemin ilkeleri önemli bir konumdadır.

Anahtar Kelimeler: Deyim, Çağrıışım Yöntemi, Su.

Abstract

The language is reflected in the culture and directs it. Culture is also fed by language and kneaded with language. There is an interaction between language and culture. The idioms, which are the products of this interaction, mostly exist as the carriers of the oral culture. The idioms that contribute to the ability of the individual to understand and explain are stereotypical, short and concise language associations that are accepted by the society and that bring liveliness to the expression by using them outside of their real meanings. In Turkology, idioms have been the subject of many studies both in terms of definition and concept. In this article, after mentioning how idioms are defined and interpreted in the field of Turkology, the connotation method that helps to reveal the implicit meaning in idioms and the principles of this method are mentioned. Later, some of the idioms that the concept of 'water' goes through are examined and these idioms are examined according to the similarity, closeness and contrast principles, which are the three main elements of the connotation method. Thus, it is tried to be determined according to the principle of the connotation method of the concept of 'water' in the idioms. Connotation is an important method to convey the real meaning in the text or the real plane to be expressed. As the idioms are tried to be presented with a little language unity in a multi-layered meaning, the person can perceive the main message through his previous experiences. The principles of this method are important in the perception of this message.

Keywords: Idiom, Connotation Method, Water.

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, el-mek: melike.somuncu@siirt.edu.tr

1. Türkoloji’de Deyim

Deyim, genel olarak gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir (TDK, 2005, 517) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın esasında Türkoloji’de deyimın daha birçok tanımı yapılmıştır: “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içerisinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.” (Aksoy, 2014, 52); “Bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları, o toplumun düşünce biçimini hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından da önemli sözler” (Aksan, 2001, 91); “Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz” (Aksan, 2007, 35). Korkmaz bu tanımlardan biraz daha farklı olarak deyimın anlatıma kattığı zenginliğini vurgulamış ve deyimi gerçek anlamından ayırarak farklı ve yeni bir anlam taşıyan, böylece anlama zenginlik katan bunun dışında iç mekanizmasında çekici özellikler barındıran, kalıplaşmış kelime ve kelime grupları olarak açıklamaktadır (Korkmaz, 2017, 217). Hengirmen de Korkmaz’ın tanımına paralel olarak deyimi daha çok gerçek anlamının dışında, anlatımı etkili kılmak amacıyla toplum tarafından kabul görmüş kalıplaşmış sözler (Hengirmen, 1998, 415) olarak nitelendirirken, Hatiboğlu ise deyimi çekime girebilen, anlatıma zenginlik katan, yer yer mantık dışına da çıkabilen kalıp ifadeler olarak tanımlamaktadır (Hatiboğlu, 1982, 194). Çotuksöken deyim için, en az iki sözcükten kurulmuş olan, hem konuşmada hem de yazıda anlatımı güçlü kılan, anlam yönünden, yapısındaki kimi sözcükleri gerçek anlamından uzaklaşan, kalıplaşmış söz öbekleri olarak tanımlamaktadır (Çotuksöken, 1992, 5). Dilbilim Terimleri Sözlüğünde ise deyimın belli bir anlama gelen iki veya ikiden fazla kelimededen meydana gelmiş söz öbeği tanımı yer almaktadır (Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 1949, 57). Hatiboğlu’nun “Bir tek kelime ise deyim olamaz, eğer bir kelimenin anlamı gerçek anlamından kaymışsa, o kelime mecaz anlamında kullanılıyor veya kelimenin anlamı çoğaltılıyor demektir. Çünkü bir kelimenin pek çok gerçek veya mecaz anlamı olabilir. Deyimde ise, bir tek kelimenin anlamı dışında kullanılması aranmaz, en az iki kelimenin birlikte kullanılmalarından doğan ortak anlam, gerçek anlam dışında hatta mantık dışındadır. Yoksa bir tek kelimenin mantık dışında kullanılması, çekici bir özellik yaratamaz, belki de anlamın kaybolmasına, anlaşılmasına sebep olur ve tek kelime olduğu için de mantık dışına kayma söz konusu olamaz.” (Hatipoğlu, 1964, 222) açıklaması deyimın kapsam ve kavram alanına yönelik önemli bir tespittir. Aynı zamanda “Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları.” (Aksoy, 1984b, 49) olarak da deyimi açıklayan Aksoy, başlangıçta tek kelimededen oluşan deyimlerin varlığını kabul etse de daha sonra bu görüşünü değiştirerek deyimın en az iki kelimededen oluşması şartını benimsemiş (Aksoy, 1984c, 4-6) ve böylece Hatipoğlu’nun fikrine katılmıştır. Karaağaç ise deyimleri birleşik sözlerle beraber alıp kalıp sözler olarak nitelendirerek deyimleri “yapıca tek tek anlamları olan sözlerden oluşmalarına rağmen, anlamlı parçalara ayrılamayan ve bir bütün olarak işlem gören sözlük birimleri” (Karaağaç, 2016, 693) olarak görmektedir. Özdemir’e göre deyim, birden çok kelimenin kendi anlamları dışında kullanılarak, genel olarak kendi anlamlarının dışında bir anlam belirtmek amacıyla bir araya gelen kalıplaşan dil birlikleri olup eski adı tabirdir. (Özdemir, 2000, 5). Bahadınlı’nın deyim tanımı ise “İki ya da daha fazla kelimededen meydana gelen, çoğunlukla kendi öz anlamının dışında yeni bir anlam veren ve yazıyı ya da konuşmayı daha da güzelleştiren söz bölümü” şeklindedir (Bahadınlı, 1971, 5). Bu tanımların ortak noktası, deyimlerin anlama ve anlatıma canlılık ve derinlik katması, daha çok iki ya da daha çok kelimenin birleşmesiyle oluşması, kalıplaşmış sözcük toplulukları olmasıdır. Deyim için yapılan tanımları dört kategoride incelemek mümkündür:

1. Deyimlerin anlam bağlamında dikkat çekici kabul edenler (Aksoy, 1984b, 49; Topaloğlu, 1989, 55; Korkmaz, 1992, 43; Püsküllüoğlu, 1995, 7).
2. Deyimlerin genel olarak gerçek anlamlarının dışında olduğunu kabul edenler (Aksoy, 184b, 49; Korkmaz, 1992, 43; Püsküllüoğlu, 1995, 7; Topaloğlu, 1989, 55; Vardar, 1992, 43).
3. Sözdiziminde kelime grubu olarak kabul edenler (Aksoy, 1984b, 49; Gencan, 1979, 527; Korkmaz, 1992, 43; Püsküllüoğlu, 1995, 7; Topaloğlu, 1989, 55; Vardar, 1992, 43).
4. Deyimleri kalıplaşmış ifade olarak kabul edenler (Gencan, 1979, 527, Korkmaz, 1992, 43; Hatipoğlu, 1982, 194; Püsküllüoğlu, 1995, 7; Vardar, 2007, 71; Zeynalov, 1993, 64) bulunmaktadır.

Türkoloji’de de kabul gördüğü üzere denilebilir ki deyim, gerçek anlamından ayrılan, belli bir duyguyu veya durumu anlatan, dikkat çekici, bir anlam ve şekil bütünlüğü olan ve bu bütünlüğünün parçalanması söz konusu olmayan kalıplaşmış dil birlikleridir.

Türkiye’de yapılan deyim çalışmaları incelendiğinde bu çalışmaların son yıllarda oldukça hız kazandığı görülmektedir. Deyim çalışmalarının en başında Şinası’nın 1863’te yayımlanan Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye

adlı eseri bulunmaktadır. Bu çalışma ile deyim ve atasözü ile ilgili çalışma serüveni Ahmet Vefik Paşa'nın Müntahabât-ı Durûb-ı Emsâl (1871) adlı eseri ile devam etmiştir. Daha sonra Tekezâde Mehmet Sait'in Durûb-ı Emsâl-i Türkiye ve Atalar Sözü (1895); Cumhuriyetten sonra, Mustafa Nihat Özön'ün Türkçe Tabirler Sözlüğü (1943), TDK tarafından yayımlanan Mehmet Ali Ağakay'ın Türkçe'de Mecazlar Sözlüğü (1949), Feridun Fazıl Tülbentçi'nin Türk Atasözleri ve Deyimleri (1963) ve Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler (1965) adlı çalışmaları bulunmaktadır (Sinan, 2010, 126-132). Aksoy'un 1965 yılında ilk baskısı Atasözleri ve Deyimler adıyla tek kitap olarak yayımlanmıştır. Bu çalışma TDK tarafından Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 2 Deyimler Sözlüğü şeklinde genişletilerek tekrar basılmıştır (Aksoy, 1984a/b; 399). Deyim çalışmalarına aynı zamanda Çotuksöken, 1992; Doğan, 1992; Kırbas, 1993; Ordulu, 1993; Par, 1994; Uslu, 1994; Hengirmen, 1994; Parlatur, 2008; Püskülloğlu, 1995; Şahin, 2004; Yurtbaşı, 1996 gibi bilim adamları da önemli katkılar da bulunmuşlardır. Ayrıca Anadolu ağızlarında yer alan deyim ve atasözlerinin tespit edildiği Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler (Aksoy, 1971) adlı eser de deyim çalışmalarına katkı sağlamıştır. Deyimleri kavram, şekil bilgisi ve söz dizimi düzleminde sayısal verilere dayandırarak deyimlerin dizini hazırlayan Ahmet Turan Sinan'ın Türkçenin Deyim Varlığı (2015) adlı eseri deyim konusunda önemli ve titiz bir çalışmanın ürünüdür.

2. Deyimlerin Kavram Alanı

Deyimlerde yer alan mecazlaştırma veya somutlaştırma deyim in esas özelliğini yansıtmaktadır. Bu durum deyim in kolayca anlaşılmasına engel değildir. Çünkü deyimler ait oldukları dil ve toplumdan doğmaktadır. Deyimin anlamının çözüleb ilmesi için deyimde yer alan dil birliklerinin ilk veya esas anlamlarına bakmak gerekir. Deyimlerin kavram alanlarında deyim i oluşturan dil birliklerinin gerçek anlamlarının dışında kullanımı olduğu gibi, bu dil birliklerinin tam olarak gerçek anlamlarında kullanılması da söz konusudur. Deyimlerde esas nokta anlam bütünlüğünün bulunmasıdır. Deyimde yer alan kelimeler ilk anlamlarından genel olarak soyutlanıp var olduğu dil birliği ile ortak bir anlam yelpazesi kurmaktadır. İlk anlamlarını kaybeden bu dil öğeleri mecaz anlamda kullanılmaya başlarlar. Deyimlerin ilk anlamlarına bakıldığında benzerlik ilişkisi dikkat çeken ilk husustur. Daha sonra yakınlık derecesi açısından deyimler değerlendirilebilir. Deyimi oluşturan dil birliklerinin anlaşılabilmesi için her sözcüğün anlam bilim açısından incelenmesi gerekmektedir. Sözcük anlam bilimi "Belli bir bağlamı hesaba katmadan sözcükleri ele alarak bir nesnenin, bir duygu, düşüncenin belli ses bileşimleriyle dile dönüştürülmesinde tutulan yol, bu bileşimlerin içerdikleri temel anlam ögesi, tasarımlar, duygu değerleri, yan anlamlar, sahne oldukları çeşitli aktarmalar, eşanlamlılık, eşadlılık, tersanlamlılık gibi konuları aydınlatmaya yönelir." (Aksan, 2007, 27). Bu sebeple sözcüklerin bağlamda kazandığı anlam onların kullanımlarını yansıtmaktadır. Çünkü bir dil birliği birden fazla dil birliği ile anlam düzleminde ilişki içerisindedir.

Dil kültüre yansır ve kültüre yön verir. Kültür de dilden beslenerek dille yoğrulur. Dil ile kültür arasında bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşimin ürünleri olan deyimler de daha çok sözlü kültürün taşıyıcıları olarak varlığını sürdürmektedirler. Deyimlerin kültür unsurlarını etkilediği çok açıktır. Deyimlerde yer alan "değer, norm ve sosyal kontrol unsurları çok belirgin biçimde karşımıza çıkmaktadır. Toplum, dilin bu kalıplaşmış ifadeleri ile bireyleri önceden ikaz etmekte, onların davranış şekillerini ortak değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarına göre belirlemesini istemektedir." (Özbay, 2002,114). Deyim bir milletin olayları ve olguları anlama ve yansıma biçimleridir. Deyimlerde yer alan her dil ögesinde bir çağrışım söz konusudur.

Deyimler anlatıma zenginlik katarak ifade gücünde kolaylık sağlayan kültür öğeleridir. Deyimlerin birçoğunda yargı yer almamaktadır. Uzun süre kullanıldıktan sonra kalıplaşarak kültüre katkı sağlayan normlardan oluşmuşlardır. Duygu ve düşünceleri en kısa ve en etkili şekilde ifade etmede önemli bir role sahip olan deyimlerin somut kavramlar aracılığıyla anlam dünyasına girdikleri görülmektedir. Kelimenin ifade ettiği kavram ile başka bir kavram alanı arasında benzerlik, yakınlık ilişkisi kurularak aktarımın gerçekleşmesi söz konusudur. Kısa ve öz bir anlatım aracı olarak bilinen deyimler soyut kavramlar aracılığıyla da anlatım gücünü zenginleştirmektedirler. Bu anlatım gücü deyimlerde yer alan hem soyutlaştırma hem de somutlaştırmadan kaynaklanmaktadır.

Deyimlere biçim açısından bakıldığında kalıplaşmış olduklarını, sözdiziminde yerlerinin değişmeyeceği görülmektedir. Deyimi oluşturan dil birlikleri içerisinde bir uyum söz konusudur. Bu uyum söz dizimi açısından önem teşkil etmektedir. Çünkü deyim i oluşturan dil öğeleri arasında yer değiştirme söz konusu değildir. En az iki kelimeden oluşmaları gerektiği kanısı bugün kabul edilmiş bir görüştür. Daha çok master hâlinde oldukları görülse de bazı çekimlere girebildiği bilinmektedir.

3. Çağrışım Kavramı ve Çağrışım Yolları

Çağrışım, hafıza için en önemli unsurlardan biridir. Güncel Türkçe Sözlük'te çağrışım için iki tanım yapılmaktadır. Bunlardan ilki "bir düşünce, görüntü vb.nin bir başkasını hatırlatması"(GTS, 14.01.2020)dır. İlk tanımda düşünce veya görüntü gibi soyut veya somut materyaller aracılığı ile hafızanın geçmişte olan bir durumu veya olayı hatırlatması çağrışımı ifade etmektedir. İkinci tanım ise "Davranışlar, düşünceler ve kavramlar arasında yer ve zaman birliğinin etkisiyle kurulan bağlantılar sonucu, bilinç alanına bunlardan birisi girdiğinde ötekini de bilince çekmesi olayı, tedai"(GTS, 14.01.2020)dir. İkinci tanım deyim için mekanizmasını açıklamada daha uygun bir pozisyona sahip olup kavramlar arasındaki bağlantı sonucunda hafızada yer edinen olay, düşünce veya durumu ifade etmektedir. Yer, zaman, neden, sonuç bakımından benzerlik, yakınlık veya karşıtlık gibi ilişkiler neticesinde var olan bir kelimenin anlam veya şekil yönünden başka bir kelime veya kelime dünyası ile kurduğu ilişki deyimlerdeki çağrışım dinamiklerini ortaya çıkarmaktadır.

Deyimlerde yer alan kelimelerin veya imgelerin başka kelime veya imgeleri hatırlatma bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlanma olgusu bazen dolaylı olarak ortaya çıkan bilgiler neticesinde gerçekleşir bazen de zihinsel bağlantı sonucunda ortaya çıkar (Cevizci, 2002, 230). Çağrışım sadece hatırlatmayı merkeze almamaktadır, bilgi birikimi veya tecrübeden de destek almaktadır. Bu sebeple çağrışımındaki bağlantı olgusu tek bir nedene bağlanamaz. Öyle ki her bir kelime hem kendi anlamı hem de de çağrıştırdığı başka kelimeler ile başka bir zihniyeti veya kültürü yansıtabilir. Zihinde yer alan her iz, birbirine gönderme yaparken bir kelimedenden bir hayat biçim coğrafyasına da yolculuk yapmaya başlayabilir (Çolak Bostancı, 2009, 65). Bu nedenle deyimlerde yer alan deneyimler ve bilgi birikimleri deyimleri anlamlandırmada önemli bir role sahiptir.

Çağrışım, kavramlar arasındaki bağlantılar her zaman bir etkileşim hâlinindedirler. Her kavram bağlı bulunduğu hatırlatma ögesiyle tamamlanır. Bu nedenle dil bir sistem hâlinindedir ve bu sistem mensup olduğu diğer dil birlikleriyle bir ilişki içerisinde (Aksan, 2007, 42). Bu ilişki belirlenirken de benzerlik, yakınlık, karşıtlık ilgisinden yararlanılmaktadır. Bu üç unsur çağrışımın temel ilkesidir. Çağrışım oluşurken öncelikli bir sorun veya konuya dair kelime, kavram ve objeler yazılır ve bunların çağrıştırdığı, hatırlattığı kelime ve kavramlar belirlenerek, çözüm niteliğine sahip olanlar seçilip irdelenmektedir (Şafak, 2004, 80). Benzerlik ilkesinde çağrışım elemanları arasında yer alan çeşitli öğeler arasındaki işlev, yapı açısından eş bir durumun varlığı söz konusudur. Yakınlıkta ilkesinde, çağrışım elemanları arasında yer alan çeşitli unsurların birbiriyle uzlaşması söz konusudur. Karşıtlık ilkesinde çağrışım elemanları arasındaki benzer veya eş durumların olumsuz rastlantısı ile ortaya çıkmaktadır. Kavramlar arasındaki bu bağlam çağrışım ilişkisine dayanmaktadır. Deyimlerde yer alan dil birlikleri arasındaki bağlamda da çağrışım esas unsur olmaktadır. Çünkü deyimlerdeki örtük anlam, kişinin daha önce edindiği bilgi ve tecrübelerle bir çağrışım ilişkisi kurularak çözülebilmektedir. Bu örtük anlamdaki gizli unsur daha çok yakınlık ilişkisine dayansa da benzerlik ve karşıtlık ilgisi de azımsanmayacak düzeydedir. Çağrışım, metindeki esas anlamı veya ifade edilmesi istenen gerçek düzlemi aktarmada önemli bir yöntemdir. Deyimlerde de az dil birliği ile çok katmanlı bir anlam sunulmaya çalışıldığı için kişi daha önce edindiği tecrübeler aracılığıyla esas mesajı algılayabilmektedir.

4. Çalışmanın Kapsam Alanı

Bu çalışma, Kesit yayınları tarafından 2015 yılında çıkarılan Ahmet Turan Sinan'ın Türkçenin Deyim Varlığı adlı eserindeki deyimler ve Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan deyimlerle sınırlıdır.

5. Çalışmada Kullanılan Yöntem

'Su' kelimesinin yer aldığı deyimler taranıp, tespit edilen deyimler çağrışım yöntemi ile analiz edilmiştir.

6. Bulgular ve Yorum

Aç susuz kalmak (TDV, 255): Güncel Türkçe Sözlük'te bu deyim için iki anlamı verilmektedir.

- "Yoksulluktan yaşayamayacak bir duruma gelmek,
- Yoksul bir duruma düşmek" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyimde yoksul bir duruma düşen kişinin maddi anlamda yoksunluğunun ifadesi yer almaktadır. Deyimdeki susuzluk kavramı 'suyu dahi olmayan' ifadesini barındırmaktadır. Burada 'su' kavramı yakınlık ilgisi ile bağlanmaktadır.

Ağzının suyu akmak (TDV, 263): Güncel Türkçe Sözlük'te "çok beğenip istemek, imrenmek" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Bir şeyin çok istenmesi veya hoş gitmesi durumunda kişinin ağzının şaşkınlıkla açık kalması ve bu şaşkınlıkla ağzından salyanın akmasının ifade edildiği deyimde doğrudan 'su' kavramı çağrıştırılmaktadır.

Akan sular durmak / akarsular durmak (TDV, 265): Güncel Türkçe Sözlük'te "itiraz edememek, söyleyecek sözü kalmamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: İtiraz edilecek veya karşı konulacak bir durumun artık kalmadığının ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı gerçeklik çizgisinden uzaklaşmaktadır.

Aralarından su sızmamak (TDV, 277): Güncel Türkçe Sözlük'te "aralarında çok yakın, sıkı fıkı arkadaşlık bulunmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Çok iyi dost olmanın, dostluk ilişkisinin ileri düzeyde olmasının ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı tam anlamıyla mecaz bir düzlemde kullanılmaktadır.

Bir içim su (gibi olmak) (TDV, 308): Güncel Türkçe Sözlük'te "çok güzel (kadın)" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Daha çok güzel, alımlı, her yönüyle kusursuz kadın için kullanılan bu deyim 'su' kavramı ile benzerlik ilişkisi kurularak ilerlemektedir. 'Su' insan hayatı için en temel kaynak olup, birleşenleri bakımından da kusursuzdur. Bu kusursuzluk deyimde 'kadın' tematiği ile birleşmektedir.

Bulaşık suyu gibi (TDV, 317): Güncel Türkçe Sözlük'te "kötü hazırlanmış, tadı tuzu olmayan (sulu yiyecek ve içecek)" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Bulaşığın yıkanması ile ortaya çıkan su bulanık ve kötüdür. Deyimde de bulaşık sonucunda ortaya çıkan manzara ile kötü hazırlanmış bir yiyeceğin suyu arasında benzerlik ilişkisi kurulmaktadır.

Çayı / dereyi / suyu görmeden paçaları sıvamak (TDV, 329): Güncel Türkçe Sözlük'te "gerektiğinden çok önce veya henüz ortada hiçbir şey yokken hazırlanmaya kalkışmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Çaba harcanan bir durumun daha sonucunu görmeden bir girişimde bulunmak ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmıştır.

Denizden / sudan çıkmış balığa dönmek (TDV, 342): Güncel Türkçe Sözlük'te "herhangi bir sebeple ne yapacağını bilememek, çok şaşırarak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Yeni bir ortama veya durumu alışmadan önce yaşanan şaşkınlık ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramından uzaklaşmadığı görülmektedir. Tıpkı bir balığın sudan çıktığı anda yaşadığı çırpınış gibi kişi de yeni bir ortam veya durumda çırpınma, şaşkınlık yaşayabilmektedir.

Eşek sudan gelinceye kadar dövmek (TDV, 367): Güncel Türkçe Sözlük'te "adamakıllı dövmek" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Eşeğin sudan gelme olasılığının oldukça düşük olduğunun ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramının sadece sembolik olarak kullanıldığı görülmektedir.

Gözü sulu (TDV, 386): Güncel Türkçe Sözlük'te "sulu gözlü" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Yaşanan en küçük iyi veya kötü bir durumda kişinin hemen ağlayabilmesinin ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı gözyaşı ile doğrudan ilişki hâindedir.

Huyu huyuna, suyu suyuna uygun (TDV, 402): Güncel Türkçe Sözlük'te "iki kişinin her yönden birbirine uygun olduğunu anlatmak için kullanılan bir söz" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: İki kişinin her durumda birbirine yakışır olması ve anlaşma düzeylerinin üst boyutta olmasının ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Huyuna suyuna gitmek / Huyu suyu / Huyunu suyunu bilmek (TDV, 402): Güncel Türkçe Sözlük'te "birini kızdırmayacak veya ürkütmeyecek biçimde uysalca davranmak, alışkanlıklarına, isteklerine uygun davranışlarda bulunmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Karşıdaki kişinin isteklerine, mizacına uygun davranıp kişiyi kızdırmayacak veya üzmeyecek davranışlarda bulunmanın ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Huyunu suyunu değiştirmek (TDV, 402): Güncel Türkçe Sözlük'te bu deyim iki anlamı verilmektedir:

- "Eskisine göre değişik davranmasına sebep olmak,
- Eskisine göre değişik davranmak" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Kişinin hâl ve hareketlerinin eskisinden farklılık göstermesinin ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı gerçeklik çizgisinin dışındadır.

İçecek suyu olmak / olmamak (TDV, 406): Güncel Türkçe Sözlük'te "bir yere gitmesi kısmet olmak / olmamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Kişinin mevcut durum için kısmetinin olması veya olmaması ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı doğrudan içecek kavramını barındırır da 'su' genel bir yelpazeye sahip olup maddi her olanağı ifade etmektedir. Bu sebeple 'su' kavramı deyimde sembolik olarak kullanılmıştır. Yalnız bu deyim olumsuz varyantı olan 'içecek suyu olmamak' karşıtlık ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Kulağına kar suyu kaçırmak (TDV, 445): Güncel Türkçe Sözlük'te "dolaylı olarak duyurmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Var olan bir durumu dolaylı yoldan duyurmak ve kişiyi bu durum veya olay için rahatsız etmek, kişinin huzurunu kaçırmak ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Sayım suyum yok (TDV, 487): Güncel Türkçe Sözlük'te bu deyim iki anlamı verilmektedir:

- "Çocuk oyunlarında `kısa bir süre için oyun dışıyım` anlamında kullanılan bir söz,
- Çocuklar arasında bir işte şakaya yer verilmeyeceğini anlatan bir söz" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyim daha çok çocukların oynadığı oyunlarda kullanılmakta ve oyunun 'sayılmaz, geçersiz olduğu anlamını barındırmaktadır. 'Su' kavramı deyimde sembolik bir düzlemde kullanılmaktadır.

Sıcak / Pişmiş aşı soğuk su katmak (TDV, 490): Güncel Türkçe Sözlük'te "yoluna girmiş olan bir işi bozmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Tamamlanmak üzere olan bir işin çeşitli sebeplerle bozulmasının ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı benzerlik ilgisi ile bağlanmaktadır. Deyimde pişmiş olan bir yemeğe soğuk su katmanın yemeğin tadını bozacağı ifadesi yer almaktadır. Bu nedenle deyimde yer alan 'su' kavramı benzerlik ilgisi kurularak oluşturulmuştur.

Su almak (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te bu deyim beş anlamı verilmektedir:

- "Suyu içine çekmek,
- (denizcilik) Su yapmak,
- (denizcilik) Gemiye içme suyu doldurmak,
- (tıp) Herhangi bir organdan tedavi maksadıyla su boşaltmak,
- (mecaz) Bozukluk, yozlaşma başlamak" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyimin ana mekanizmasında yer alan anlamı 'su' ile doğrudan ilişkili olsa da mecaz anlamdaki kullanımda 'su' kavramı sembolik düzeyde kalmaktadır. Deyimde mevcut düzenin bozulmaya başlaması, iyi olan niteliklerin sonradan yitilmesi ifadesi yer almaktadır. Yalnız Güncel Türkçe Sözlük'te verilen ilk dört anlamında 'su' kavramı gerçek anlamıyla kurulmuş olup benzerlik ilgisi ile oluşturulmuştur.

Su basmak (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "bir şey veya yer sular altında kalmak, her yanı suyla dolmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde bir mekânın su ile dolmasının ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı gerçek düzlemde kullanılmaktadır.

Su çekmek (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te bu deyim iki anlamı verilmektedir:

- "İçine su almak,
- Alçak bir yerden tulumba vb. ile su çıkarmak" (GTS, 14.01.2020).

Benzerlik: Deyimin her iki anlamı da 'su' kavramı ile gerçeklik ilişkisi bağlamında kurulmuş olup, deyim bir cismin su ile dolması ifadesini barındırmaktadır.

Su dökmek (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "küçük abdest bozmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde 'işemek' ifadesi bulunmakta ve 'su' kavramı gerçeklik ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Su dökünmek (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "yıkamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde kendi vücudunu yıkamak, banyo yapmak ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı gerçeklik ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Su gibi akmak (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te deyim iki anlamı verilmektedir:

- "Zaman hızla geçmek,
- Para, yiyecek vb. bol bol gelmek" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyim daha çok zaman kavramı ile kullanılmakta ve zamanın karşı konulamayacak kadar hızlı ilerlediği ifadesi yer almaktadır. Aynı zamanda deyim, su kadar bol olan bir madde ile ilişki kurularak maddi unsurların çokça kullanılarak tüketilmesi ifadesini de barındırmaktadır. Her iki anlam için de 'su' kavramı gerçeklik çizgisinin dışında kullanılmaktadır.

Su gibi bilmek / okumak (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "yanlışsız bilmek veya okumak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde bir konunun kişi tarafından akıcı, yanlış yer vermeksizin çok iyi bilmesi veya okuması ifadesi yer almaktadır. Suyun akışkan, kesintisiz hâli ile yakınlık ilişkisi kurulmaktadır.

Su gibi ezberlemek (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "yanlışsız okuyabilecek kadar ezberlemek" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde duraksamadan, yanlışsız, çok iyi söylemek veya ifade etmek anlamı bulunmaktadır. 'Su' kavramının akışkanlığı ile bir bağlantının kurulduğu deyimde yakınlık ilgisi yer almaktadır.

Su gibi gitmek (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "bol bol harcamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde çok harcamak ifadesi yer almakta ve günlük hayatta tüketilen 'su' kavramı ile yakınlık ilişkisi kurulmaktadır.

Su gibi olmak (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "çok ıslanmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde çok ıslak olmanın ifadesi yer almakta ve doğrudan 'su' kavramı ile benzerlik ilişkisi kurulmaktadır.

Su gibi terlemek (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "çok terlemek" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde çok terli olmak, ıslak olmak ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı burada gerçek ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Su götürür yönü / yanı, yeri olmamak (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "başka türlü yorumlanacak bir yönü bulunmamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Karşıtlık: Deyimde mevcut olan durumun gayet net ve açık olması, açıklanacak bir yönünün bulunmaması ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı karşıtlık ilişkisi ile bağlanmaktadır. Uzlaşma noktasının artık kalmadığı ve görünen bir durumun başka türlü açıklanamayacak kadar net olduğu, kişinin bahane üretmesi için açık bir kapısının yer almadığı ifadesi 'su' kavramı ile pekiştirilmektedir.

Su içinde kalmak (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te deyim in iki anlamı verilmektedir:

- "Çok terlemek,
- Çok ıslanmak" (GTS, 14.01.2020).

Benzerlik: bk. Su gibi olmak, Su gibi terlemek.

Su iktiza etmek (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "gusül gerekme" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde mevcut durum için su ile temizlenmeye ihtiyaç duyulduğunun ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı doğrudan gerçek anlamı ile ilişkilendirilmektedir.

Su kaçırmak (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te deyim in iki anlamı verilmektedir:

- "Su sızdırmak,
- (argo) Baş ağrıtmak, can sıkmak" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyimin Güncel Türkçe Sözlük'te verilen ilk anlamı su ile doğrudan ilişkilendirilirken, argoda kullanılan anlamı mevcut durum için kişinin canını sıkmak, huzurunu kaçırmaktır. Madde 15'te yer alan 'kulağına kar suyu kaçırmak' ile neredeyse aynı anlam düzlemine sahip olan deyim, 'su' kavramını sembolik düzlemde barındırmaktadır.

Su katılmamış / katılmadık (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "kendine özgü olan durumu koruyan, başka bir etkiyle değişmemiş, bozulmamış olan" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde başka bir etki altında kalmamış olmak, var olan durumu korumak anlamı yer almakta ve 'su' kavramı ile doğrudan ilişki içinde olmaksızın ilerlemektedir.

Su kesmek / kesilmek (TDV, 497): Güncel Türkçe Sözlük'te "sulanmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Doğrudan sulu duruma gelmek ifadesinin yer aldığı deyimde 'su' kavramı gerçeklik ilişkisi ile bağlanmaktadır. Deyim, gündelik hayatta daha çok yiyecekler için kullanılmaktadır.

Su koyuvermek / salıvermek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te deyim in dört anlamı verilmektedir:

- "Sebze ve et pişerken suyunu salıvermek,
- (argo) Sözünde durmamak, civıtmak,
- Vazgeçmek,
- Beklenen görevi yapmamak" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Güncel Türkçe Sözlük'te verilen anlamlara bakıldığında ilk anlamın doğrudan 'su' kavramının gerçeklik ilişkisi ile bağlandığı görülmektedir. Fakat diğer üç anlam deyim in içinde yer alan 'su' kavramının sembolik düzlemde kullanıldığını göstermektedir. Deyimde kişinin mevcut bir olayda diğer kişileri yarı yolda bırakması, mevcut durum için mızıkçılık yapması, çalışırken kaytarması ve hatta zora gelmemesi ifadesi yer almaktadır.

(İçine) su serpilmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "ferahlamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde kişinin duyduğu bir üzüntüsünü hafifletecek bir haber alması, üzüntülü hâlden uzaklaşması, ferahlaması ifadesi yer almaktadır. Su, gerçek hayatta da ferahlık veren, rahatlatıcı özelliği olan bir içecektir. Fakat bu deyimde kişinin içine gerçek anlamda su serpilmemekte, var olan üzücü durumdan sıyrılması için kişiye bir umut verilmektedir. Bu sebeple deyimde yer alan 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Su yolu etmek / yapmak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "bir yeri sık sık gidip gelinen yer durumuna getirmek" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde çok fazla gidilip gelinen mekân ifadesi yer almaktadır. Günlük hayatta su yolu kavramı daha çok 'lavabo' için kullanılmakta ve 'lavabo' çok sık kullanılan bir mekândır. Deyimin derin yapısında yer alan 'mekân' sadece lavabo olmayıp daha geniş bir perspektife sahiptir. Bu deyimde kullanılan 'su' kavramı doğrudan su ile bağlantılı olmayıp sembolik olarak kullanılmaktadır.

Su yürümek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "ilkbahara doğru ağaçlar tomurcuklanmaya başlamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Bir bitkinin üzerinde oluşmaya başlamış olan her türlü sap, çiçek, yaprak veya çiçeğin açması anlamına gelen deyimde 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmıştır.

Su yüzü görmemek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "su görmemiş" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde hiç yıkanmamış, çok kirli kimse ifadesi yer almaktadır. Burada doğrudan 'su' kavramı ile gerçeklik ilişkisi yer almaktadır.

Su yüzüne / üstüne çıkmak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "görünür olmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde bir süre belli edilmemiş bir işin veya sorunun gün yüzüne çıkması, artık belirgin hâle gelmesi ifade edilmektedir. Aydınlanmak, bir konuda artık haberdar olmak ifadesinde yer alan 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Sudan bahane / cevap / sebep / söz (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "Baştan savma, inandırıcı olmaktan uzak bahane" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde tutarlı bir tarafı olmaksızın sunulan cevap ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı gerçeklik ilişkisi ile bağlanmayarak inandırıcılığı zayıf olan durumlar için kullanılan deyimde yer almaktadır.

Sudan geçirmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te deyimde iki anlamı verilmektedir:

- "Herhangi bir şeyi üstünkörü yıkamak,
- Sabunlu çamaşırı durulamak" (GTS, 14.01.2020).

Benzerlik: Deyimde herhangi bir nesneyi durulamak, üstünkörü yıkamak ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı gerçeklik ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Sudan ucuz (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "çok ucuz, bedava" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde bedava denilebilecek kadar ucuz, fiyatı yüksek olmayan, pahası az ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmıştır.

Sulak yerde büyüme (TDV, 498): Bu deyim Güncel Türkçe Sözlük'te yer almamaktadır.

Yakınlık: Uzun boylu veya yaşına göre gelişimi iyi olan insanlar için kullanılan bu deyimde 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır. Suyun olduğu yerde bitkiler daha çabuk gelişip büyümektedir. Suyun canlıların gelişiminde önemli bir yeri vardır. Fakat bu deyim su kavramının mecaz boyutundan yararlanılarak kurulmuştur.

Sular kararmak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "akşam olmaya başlamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde akşam karanlığının çökmeye başlaması ifade edilmektedir. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır. Yalnız akşam olduğunda suyun renginin de güneş ışıklarının olmaması sebebi ile kararmaya başlanmasına bir gönderme yapılmaktadır.

Sulu sepken (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te deyimde iki anlamı verilmektedir:

- (sifat, meteoroloji) Yağmurla karışık bir biçimde yağın (kar),
- (zarf) Yağmurla karışık bir biçimde (kar yağmak) (GTS, 14.01.2020).

Benzerlik: Deyimde kar ya da dolu tanelerinin havadan yeryüzüne düşerken yağmurla birlikte karışık biçimde yağması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı gerçeklik ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Sululuk etmek / yapmak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "sululaşmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde ciddiyetsiz bir hareket veya davranışta bulunmak, ciddiyetsiz bir tavır takınmak ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Sulunun biri (TDV, 498) / **sulu insan:** Güncel Türkçe Sözlük'te yer almayan bu deyim "Ağır şakalar yapan kimse" (<https://www.dersimiz.com> > deyimler-sozlugu > sulu-insan-deyimi-17031, 14.01.2020) anlamında kullanılmaktadır.

Yakınlık: Deyimde bir kimsenin karşısındakinin tavır ve tutumuna bakmaksızın takındığı davranış veya söylediği sözden bahsedilmektedir. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suya düşmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "bir şeyin gerçekleşme olasılığı kalmamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde planlanan bir işin iptal olması veya yapılacak bir çalışmanın gerçekleşmeyecek olması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suya göstermek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "hafifçe yıkamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde bir nesneyi suya tutup çok az yıkamak ifadesi yer almaktadır. Burada doğrudan 'su' kavramı ile gerçeklik ilişkisi kurulmaktadır.

Suya götürüp susuz getirmek / Sulu götürüp susuz getirmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "herhangi bir işte akıl, zekâ, deneyim ve kurnazlıkla bir diğerini alt etmek" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde kişinin kurnaz, akıllı veya kabiliyetli bir tavır takınarak, karşısındakini aldatması, hile yapması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suya sabuna dokunmamak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te deyim iki anlamı verilmektedir:

- "Sakıncalı konularla ilgilenmemek, bunlardan söz etmemek,
- Davranışlarını kimseyi incitmeyecek biçimde ayarlamak" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyimde kişinin çekince arz eden bir işe yaklaşmaması veya kişinin karşısındakini düşünerek davranması ifadesi yer almaktadır. Sorun teşkil eden bir duruma veya olaya kişinin uzak durması 'su ve sabun' kavramı ile ifadesi edilmesi söz konusudur. Burada 'su' kavramı sembolik olarak yer almaktadır.

Suya salmak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "boşuna harcamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde herhangi bir şeyi boşuna harçayarak o işten maddi veya manevi bir gelir elde etmemek ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suyu baştan / başından kesmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "işin aslı üzerinde kesin bir şey söyleyip ayrıntılarını konuşmaya gerek duymamak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde daha bir işin yeni başındayken o işin gerçekleşmesinin engellenmesi veya bir iş veya konu hakkında detaya inmeye ihtiyaç duyulmaması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suyu bulandırmak (TDV, 498): Bu deyim Güncel Türkçe Sözlük'te yer almamaktadır. Deyimin anlamı "yolunda gitmekte olan bir işi, kötü bir amaçla, karıştırmak" tır (<https://tr.wiktionary.org>, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyimde yolunda giden bir iş veya durumun başka kimselerce kötü niyet temelinde bozulması, işin iyi sonuçlanmasının engellenmeye çalışılması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suyu ısınmak / kaynamak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te deyim iki anlamı verilmektedir:

- "(Teklifsiz konuşmada) işbaşından uzaklaştırılması yakın olmak,
- Kötü son yaklaşmak veya gelmek" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyimde kişinin başında yer aldığı işten uzaklaştırılmasının yakın olduğu, o kişinin başına kötü bir olayın geleceği ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suyu çekilmiş / kesilmiş değirmene dönmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "işlemez, yararsız duruma gelmek" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde çalışmaz hâle gelmek ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suyu mu çıktı? (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "beğenilmeyecek nesini gördün?" anlamında kullanılan bir söz" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde bir nesnenin, durumun veya kişinin kusurlu bir yanının olmadığı ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suyu seli kalmamak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "sulu yemek kaynaya kaynaya suyu azalmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde bir yiyeceğin suyunun kalmaması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı gerçeklik ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Suyun akıntısına / akarına gitmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "olayların veya durumun gelişmesine göre davranmak, uymak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde kişinin mevcut düzene ayak uydurması, mevcut düzenin dışına çıkmaması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suyun başı (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te deyim üç anlamı verilmektedir:

- "Suyun çıktığı yer, kaynak,
- Bir işin asıl yetkililerinin bulunduğu yer,
- (mecaz) En çok yarar sağlanacak yer" (GTS, 14.01.2020).

Yakınlık: Deyimde bir iş için en önemli kişi, işin en iyi şekilde sonlanması veya çözülmesi için başvurulacak yer ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılsa da Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan ilk anlamda suyun kaynağı ifadesi 'su' kavramının gerçeklik ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Suyuna / suyunca gitmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "suyunca gitmek" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir

Yakınlık: bk. Huyuna suyuna gitmek / Huyu suyu / Huyunu suyunu bilmek

Suyuna tirit (doğramak) (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "baştan savma, değersiz, özensiz" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde bir işin üstünkörü yapılmasının ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Suyunu almak (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te "kaynatılan yiyeceğin suyunu ayırmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Benzerlik: Deyimde doğrudan kaynamış olan bir yiyeceğin suyunu bölmek, ayırmak ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı deyimle gerçeklik ilişkisi ile bağlanmaktadır.

Suyunu çekmek (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te deyim iki anlamı verilmektedir.

- "Yemek kaynayıp suyu kalmamak,
- (teklifsiz konuşmada) Tükenmek" (GTS, 14.01.2020).

Benzerlik: Deyimde bir nesnenin suyunun neredeyse tükenmesi ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı gerçeklik ilişkisi ile kurulmaktadır. Yalnız Güncel Türkçe Sözlük'te verilen ikinci anlamda kişinin tükenmekte olduğu ifadesinin yer alması deyimde yer alan 'su' kavramı ile sembolik bir ilişkisi olmakta ve 'su' kavramı ve deyim arasında yakınlık ilişkisinin yer aldığı görülmektedir.

Suyunun suyu (TDV, 498): Güncel Türkçe Sözlük'te yer almayan bu deyim "bir şeyle çok uzaktan ilgisi bulunan" (<https://tr.wiktionary.org>, 14.01.2020) anlamındadır.

Yakınlık: Deyimde bir işle veya kişiyle çok uzaktan bir ilişkinin ve ilginin bulunması ifadesi yer almakta ve 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Ümidi suya düşmek (TDV, 515): Güncel Türkçe Sözlük'te "umudu boşa çıkmak" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde bir işin gerçekleşme olasılığının artık kalmaması ve bu sebeple kişinin umut ettiği her şey için hayal kırıklığına uğraması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Yel üfürdü sel / su götürdü (TDV, 525): Güncel Türkçe Sözlük'te "mal birdenbire ve sebepsiz ortadan yok oluverdi" anlamında kullanılan bir söz" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde bilinmeyen bir nedenden dolayı soyut veya somut bir nesnenin kaybolup gitmesi, ortadan kaybolması ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Yüzü suyuna / suyu hürmetine (TDV, 523): Güncel Türkçe Sözlük'te "birinin veya bir şeyin hatırına veya varlığına değer verildiği için anlamında kullanılan bir söz" (GTS, 14.01.2020) anlamı verilmektedir.

Yakınlık: Deyimde bir kişinin yapmış olduğu iyilikler ve güzelliklerden kaynaklı olarak o kişiye verilen kıymet ifadesi yer almaktadır. Burada 'su' kavramı sembolik olarak kullanılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada içerisinde 'su' kavramının yer aldığı 65 deyim çağrışım yöntemine göre incelenmiştir. İncelenen deyimlerin 17 tanesinde benzerlik, 44 tanesinde yakınlık ilkesi, 4 tanesinde hem benzerlik hem yakınlık ilkesi, 2 tanesinde de hem yakınlık hem karşıtlık ilkesi esas alınarak oluşturduğu tespit edilmiştir. Böylece incelenen deyimlerde yer alan 'su' kavramının daha çok yakınlık ilkesi temelinde kurulduğunu söylemek mümkündür.

Yakınlık ilkesinin temelinde yer alan mecazlaştırma deyim ana unsurudur. Bu sebeple yakınlık ilkesinin deyim oluşumunda önemli bir rolü vardır. Benzerlik ilkesinde yer alan gerçeklik çizgisi de deyim iç dinamiklerine uygundur. Çünkü deyim sadece mecazlaştırma yoluyla oluşmamaktadır. Mecaz anlamdan önce gerçek anlama sahip olan deyimler, gerçek anlamdan her zaman tam anlamıyla uzaklaşmamaktadır. Gerçeklik çizgisinde yer alıp aynı zamanda sembolik kullanımıyla da varlığına devam ettiren deyimler de söz konusudur. Bu durumda bir deyimde aynı anda hem benzerlik hem yakınlık ilkesi yer alabilmektedir. Karşıtlık ilkesi incelenen deyimlerde en az kullanım sahasına sahiptir. İncelenen deyimlerde olumsuz rastlantının daha az olduğunu söylemek mümkündür.

Bu makalede incelenen deyimleri, bu deyimlerin anlam sayılarını, çağrışım yönteminin üç temel unsuru olan benzerlik, yakınlık, karşıtlık ilkesi bağlamında tabloda göstermek mümkündür:

Tablo 1:

İNCELENEN DEYİMLER	ANLAM SAYISI	BENZERLİK	YAKINLIK	KARŞITLIK
Aç susuz kalmak	2		+	
Ağzının suyu akmak	1	+		
Akan sular durmak / akarsular durmak	1		+	
Aralarından su sızmamak	1		+	
Bir içim su (gibi olmak)	1	+		
Çayı / dereyi / suyu görmeden paçaları sıvamak	1		+	
Eşek sudan gelinceye kadar dövme	1		+	
Gözü sulu	1	+		
Huyu huyuna, suyu suyuna uygun	1		+	
Huyuna suyuna gitmek / Huyu suyu / Huyunu suyunu bilmek	1		+	
Huyunu suyunu değiştirmek	2		+	
İçecek suyu olmak / olmamak	1		+	+
Kulağına kar suyu kaçırmak	1		+	
Sayım suyum yok	1		+	
Sıcak / Pişmiş aşı soğuk su katmak	1	+		
Su almak	5	+	+	
Su basmak	1	+		
Su çekmek	2	+		
Su dökmek	1	+		
Su dökünmek	1	+		
Su gibi akmak	2		+	
Su gibi bilmek / okumak	1		+	
Su gibi ezberlemek	1		+	
Su gibi gitmek	1		+	
Su gibi olmak	1	+		
Su gibi terlemek	1	+		
Su götürür yönü /	1		+	+

yanı, yeri olmamak				
Su içinde kalmak	2	+		
Su kaçırmak	2		+	
Su katılmamış / katılmadık	1		+	
Su kesmek / kesilmek	1	+		
Su koyuvermek / salıvermek	4	+	+	
(İçine) su serpmek	1		+	
Su yolu etmek / yapmak	1		+	
Su yürümek	1		+	
Su yüzü görmemek	1	+		
Su yüzüne / üstüne çıkmak	1		+	
Sudan bahane / cevap / sebep / söz	1		+	
Sudan geçirmek	2	+		
Sudan ucuz	1		+	
Sulak yerde büyüme	1		+	
Sular kararmak	1		+	
Sulu sepken	2	+		
Sululuk etmek / yapmak	1		+	
Sulunun biri / sulu insan	1		+	
Suya düşmek	1		+	
Suya göstermek	1	+		
Suya götürüp susuz getirmek / Sulu götürüp susuz getirmek	1		+	
Suya sabuna dokunmamak	2		+	
Suya salmak	1		+	
Suyu baştan / başından kesmek	1		+	
Suyu bulandırmak	1		+	
Suyu ısınmak / kaynamak	2		+	
Suyu çekilmiş / kesilmiş değirmene dönmek	1		+	
Suyu mu çıktı?	1		+	
Suyu seli kalmamak	1	+		
Suyun başı	3	+	+	
Suyuna / suyunca gitmek	1		+	
Suyuna tirit (doğramak)	1		+	
Suyunu almak	1	+		
Suyunu çekmek	2	+	+	
Suyunun suyu	1		+	
Ümidi suya düşmek	1		+	
Yel üfürdü sel / su götürdü	1		+	
Yüzü suyuna / suyu hürmetine	1		+	

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (1996). *Türkçenin Sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınevi.
Aksan, Doğan (2004). *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
Aksan, Doğan (2007). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
Aksan, Doğan (2011). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınları.
Aksoy, Ömer Asım (1965). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
Aksoy, Ömer Asım (1984a). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1- Deyimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
Aksoy, Ömer Asım (1984b). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2- Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

- Aksoy, Ömer Asım (1984c). Tek sözcüklü deyim var mı?. *Çağdaş Eleştiri*, İstanbul, s. 4-6.
- Aksoy, Ömer Asım (2014). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. C. I-II, B. 7, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Arat, Reşit Rahmeti (1976). Türk Şivelerinin Tasnifi. *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü.
- Bahadınlı, Yusuf Ziya (1971). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Hür Yayınları.
- Çolak Bostancı, Gülcan (2009). Türkçedeki Temel Kelimelerin Çağrışımlarında Alt kültürün İzleri. *Millî Folklor*, Yıl 21, Sayı: 81.
- Çotuksöken, Yusuf (1992). *Deyimlerimiz*. İstanbul: Özgül Yayınları.
- Doğan, Ahmet (1992). *Açıklamalı ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1964). Kelime grupları ve kuralları. *TDAY-Belleten* 1963, S. 222, Ankara: TDK Yayınları, s. 203-244.
- Hatiboğlu, Vecihe (1982). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: DTCF Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet (1994). *Deyimler Sözlüğü- 1000 Temel Deyim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hengirmen, Mehmet (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karaağaç, Günay (2016). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Kırbaş, Mengüç (1993). *Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Koza Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ordulu, Mehmet Akif (1993). *Açıklamalı Örnekli Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Erdem Yayınları.
- Özbay, Murat (2002). Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi. *Türk Dili*, (602). s.112-120.
- Özdemir, Emin (2000). *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Par, Arif Hikmet (1994). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Serhat Yayın A.Ş.
- Parlatır, İsmail (2008). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II- Deyimler*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Püsküllüoğlu, Ali (1995). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sinan, Ahmet Turan (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sinan, Ahmet Turan (2010). Türkiye’de Deyim Sözlükçülüğü. *Türkiye’de ve Dünya’da Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Özal Matbaası, s.124-135.
- Şahin, Hatice (2004). *Türkçede Organ İsimleriyle Kurulan Deyimler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Şafak, Öztürk (2004). Eğitimde Yaratıcı Düşünme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, s.77-84.
- Tekin, Talat (2004). Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine I-II. *Makaleler II*, Ankara: Öncü Kitap.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: TDK Yayınları.
- Uslu, Ali (1994). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Nurdan Yayınevi.
- Vardar, Berke (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yurtbaşı, Metin (1996). *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Özdemir Yayınları.
- Zeynelov, Ferhat (1993). (çev. Yusuf Gedikli). *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Kısaltmalar

GTS: Güncel Türkçe Sözlük

TDV: Türkçenin Deyim Varlığı